

Utayev G'ayrat G'aybullayevich
Toshkent tibbiyot akademiyasi
Ijtimoiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

FALSAFIY TAFAKKUR USLUBIYOTI

Annotatsiya: Dunyoni anglash, hayot va jamiyat qonuniyatlarini har tomonlama idrok etish, yer yuzidagi turli xalqlar va millatlar dunyoqarashini bilish uchun ham falsafiy tafakkurning ahamiyati beqiyos. Yoshlarimizni falsafiy tafakkur bilan qurollantirish - davr talabi. Maqolada ushbu masalalar bayoni keltiriladi.

Kalit soʻzlar: Tafakkur, fikr, mulohaza, aqliy bilish, struktura, mohiyat, borliq, tabiat.

KIRISH

Ma'lumki, odamlar qadimdan «uslub» tushunchasini san'at, adabiyot, arxitektura asarlari xususiyatini izohlash uchun ishlatganlar. Hozir esa, bu tushuncha keng ma'noda qo'llanilmoqda. Tafakkur uslubi, uning strukturasi va funksiyalari haqida to'xtalishdan avval tafakkurning o'zi nima ekanligini anglab olishimiz muhimdir.

Tabiatning gultoji bo'lgan, jamiki tiriklik ichida faqatgina insonga eng buyuk ne'mat sifatida tafakkur berilgan. Bizningcha tafakkur insonning inson ekanligini tasdiqlovchi eng asosiy mezondir. Tafakkurning o'zi 'arabcha so'z bo'lib fikrlash, aqliy bilish' degan ma'noni bildiradi. Ya'ni, fikrlash bilan tafakkur aynanlik xususiyatiga ega. Tafakkurning mohiyati, uning inson hayotidagi naqadar muhim ekanligi haqida mulohazalar qadimdan to bugungacha ham to'xtagani yo'q. Antik davr yunon faylasufi Platon 'tafakkur yagona munosib tangadir, faqatgina ana shu tangaga hamma narsani almashish mumkin'[1] deb tafakkurni yuksak baholagan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Farobiy ham mantiq ilmi, tafakkur ilmi haqida fikr yuritar ekan, u shunday deydi: 'Bizning maqsadimiz aqlni xatoga yo'l qo'yish mumkin bo'lgan barcha hollarda, to'g'ri tafakkurga yetaklaydigan, uning yordamida har safar xulosa chiqarayotganda adashishga qarshi ehtiyot choralarini ko'rsatadigan san'atni-mantiq san'atini o'rganishdir' [2]. Bizningcha ham tafakkur inson hayotining asosiy poydevoridir. Tafakkursiz inson shunchaki inson qiyofasidagi odamning bir vakili bo'lib gavdalanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Deyarli barcha tabiiy, ijtimoiy-gumanitar fanlarning asosiy o'rganish ob'ekti tafakkurdir. Masalan, falsafa tafakkurning borliqqa, dunyoga bo'lgan munosabatini o'rganadi. Psixologiya esa, tafakkurning normativ rivojlanishi, uning vazifalarini, sezgi, idrok, tasavvur, xotira, diqqat kabi psixik holatlar bilan aloqadorligini bilishga harakat qiladi. Fiziologiya fani tafakkurning tabiiy asosini, ya'ni inson miyasi faoliyatidagi fikrlash jarayoni mexanizmlarini tahlil qiladi. Mantiq esa boshqa fanlarning o'rganish yo'nalishlaridan farqli ravishda tafakkurning shakl va qonuniyatlarini tadqiq qilish bilan shug'ullanadi.

Tafakkur aniq bilimlar, dalillarga suyanadi, tahlil qiladi, qiyoslaydi, umumlashtiradi, xulosalar chiqaradi. Shunga ko'ra tafakkurda quyidagi asosiy xususiyatlar mavjud:

birinchidan, tafakkur hissiy bilishdan farqli o'laroq, voqelikni o'z aniq tabiatidan mavhumlashtiradi, uning muhim belgilarini nomuhimlaridan ajratib, umumlashgan obrazlar shaklida aks ettiradi. Masalan, huquqshunoslikda 'davlat' tushunchasida, tafakkurda o'ziga xos alohida takrorlanmas belgilarga ega bo'lgan aniq bir davlatni emas, balki barcha davlatlarga xos bo'lgan umumiy va muhim belgilarni umumlashtirgan, majburlash vositasi va usullariga ega bo'lgan, jamiyatni boshqaruvchi siyosiy tashkilot sifatidagi mavhumlashgan obraz gavdalanadi;

ikkinchidan, tafakkur voqelikni faqatgina sezgilar orqali emas, balki muayyan tajriba va bilimlar orqali chuqurroq bilishdir. Masalan, inson biron-bir jinoyatni yoki qilmishni o'z ko'zi bilan kuzatmasdan turib, dalillar asosida u haqida xulosa chiqarishi mumkin;

uchinchidan, tafakkur inson aqlida hosil bo'lgan har qanday fikr faqat tilda moddiy ifodasini topishi mumkin;

to'rtinchidan, tafakkur voqelikni ijodiy va faol aks ettiruvchi jarayondir.

Demak, tafakkur – inson hayoti barhayotligi negizidir. Chunki, tafakkur orqali inson ijtimoiy hayotda o'ziga mos ravishda mavqe egallaydi.

Tafakkur uslubi ya'ni fikrlash san'atining o'ziga xosligi tarixi insonning ongli faoliyat yurita boshlagan davriga borib taqaladi. Zero, tafakkur uslubi inson faoliyatida biror-bir muammoni hal qilishda va haqiqatni anglashida o'zini namoyon qiladi. Shuning uchun ham tafakkur uslubining strukturasi, funksiyalarini bilish inson uchun eng dolzarb masaladir. Bizningcha, tafakkur uslubi bu hissiy va aqliy bilimga asoslangan, voqelikni vositali in'ikos ettirishdir.

Dunyoda qancha inson bo'lsa, xuddi shunga teng tafakkur uslubi mavjud. Chunki, insonlarning barmoq izlari biri-ikkinchisining o'xshaganidek, aynan bir xil fikrlaydigan insonlar ham bo'lishi juda qiyin. Xattoki bir-biriga ikki tomchi suvdek o'xshaydigan egizaklar ham biron narsa yoki voqea-hodisaga nisbatan aynan bir xil fikr bildirishmaydi. Bu aksioma bugun o'z isbotini topgan. Shunday ekan, tafakkur uslubi bu insonlarning fikrlash jarayonidagi o'ziga xos yo'nalishidir. Ya'ni insonlar muayyan muammoni xal qilish uchun fikr yuritadi, oldingi xulosalar bilan qiyoslaydi va yangi bir fikrga ega bo'ladi. Tafakkur uslubi o'z navbatida insonning faoliyatida namoyon bo'ladi va faoliyatini boshqaradi. Masalan, jinoyat ishini ochayotgan tergovchining tafakkur uslubi qanchalik keng qamrovli bo'lsa, jinoyat ishi tez va to'g'ri yechimini topishi mumkin.

Har bir insonning tafakkur uslubi turlicha bo'lganidek, xalqlar, millatlarniki ham bir-biridan farq qiladi. Ya'ni, tafakkur uslubining shakllanishi va namoyon bo'lishi ijtimoiy-tarixiy vaziyat bilan bir qatorda geografik, etnik xususiyatlarga ham chambarchas bog'liq. Masalan, 'milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur va milliy iftixor tuyg'usini tarbiyalash, millatning tili, madaniyati xalqimizning asrlar davomida shakllangan o'ziga xos urf-odatlar, marosimlari va qadriyatlarida alohida mazmunga ega bo'lgan tafakkur uslubini ko'rishimiz mumkin'[3].

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa shuki, insoniyat hayotida katta o'zgarishlar yuz berayotgan, milliy chegaralar yuvilib, millatlar va xalqlar orasida yangicha munosabatlar avj olayotgan, turlicha munosabatlar qurshovida qolayotgan davrda, milliy o'zlikni saqlab qolish va milliy tafakkur uslubini har tomonlama rivojlantirish dolzarb masala bo'lib qolaveradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. S.Jo'raeva. 96 mumtoz faylasuf. –T.:Yangi asr avlodi, 2011., 46-b.
2. Xosilmurodov Islom Xamitolim o'g'li, Sultonaliyeva Gulshona Sherzod qizi. 'Mantiq ilmini o'rganishning ahamiyati'. Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning ustuvor yo'nalishlari, ijtimoiy va pedagogik-psixologik asoslari. 2022 yil. 250-bet.
3. Xosilmurodov Islom Xamitolim o'g'li, O'zbekistonda bag'rikenglik va millatlararo totuvlik g'oyalarning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati. Jamiyat va innovatsiyalar. 2021 yil 10b.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008, 8-b.